

ETIKA VO VEDECKEJ PRÁCI DOKTORANDA

prof. Ing. Dagmar Lesáková, CSc.

„Naučili sme sa zbožňovať úspech. Obdivujeme podnikateľov, ktorí rýchle a hodne zbohatli. Obdivujeme politikov, ktorí sa dostali k moci. Bez ohľadu na to, ako k bohatstvu a moci dospeli. Vydali sme sa po zlej ceste. Žiadna spoločnosť nemôže existovať bez morálky. Dokonca i naše amorálne snaženie potrebuje morálne zdôvodnenie.“

George Soros: O globalizácii

Apel svetoznámeho finančníka, investora a filantropa v jednej osobe na morálku v globalizovanej ekonomike, je dojemný. Sám však v publikácii *Kríza globálneho kapitalizmu* priznáva, že ako účastník finančných trhov sa o mravné princípy príliš nestaral a starať nemohol, pokiaľ chcel byť úspešný. Morálka by pre neho bola vo vysoko konkurenčnom prostredí bremenom.

Vzťah medzi ekonómiou a etikou, medzi ekonómami a obhajcami morálnych princíпов, medzi podnikateľmi a nepodnikajúcimi občanmi, medzi trhom a morálkou je napätý od nepamäti. Etika a morálka, nech už predstavuje akýkoľvek súbor pravidiel, predstavovala vždy dodatočné obmedzenia tomu, kto chcel uspieť v akomkoľvek boji, teda i v konkurenčnom boji trhovej ekonomiky. Morálku možno prirovnať ku pancieru. Bráni nám v pohybe, spomaľuje naše kroky smerom ku žiadúcemu cieľu, ale súčasne nás bráni pred útokom iných ľudských bytostí. Ekonómovia ju príliš radi nemajú. Nie je náhodou, že veľmi radi citujú známy a – vďaka ich citáciám veľmi preslávený – výrok Adama Smitha o tom, že ak sa chceme naobedovať, nedovoľávame sa súcitu mäsiara alebo pekára, ale ich vlastného záujmu, že neapelujeme na ich ľudskosť, ale na ich sebeckosť a že im nikdy nerozprávame o našich vlastných potrebách, ale o výhodách, ktoré z uspokojenia našich potrieb budú mať. Nie je náhodou, že ekonómovia zdôrazňujú význam nerušených možností sledovania vlastného záujmu pre ekonomický rast a blahobyt.

Absencia morálky v spoločnosti, resp. také chápanie morálky, ktoré konvenuje iba niektorým členom spoločnosti, je však tým, čo skôr či neskôr, ale nakoniec predsa len ohrozí spánok aj tých najúspešnejších jedincov. Zatiaľ sú to v mnohých situáciách investori, veľké firmy, kapitál, kto určuje pravidlá hry tak, aby konvenovali predovšetkým im. Či konvenujú tým, ktorí majú podľa nich hrať, ich už príliš nezaujíma. Svetové ekonomické fórum publikuje každoročne Správu o globálnej konkurencieschopnosti, ktorá hodnotí jednotlivé aspekty konkurencieschopnosti národných ekonomík a zostavuje rebríček konkurencieschopnosti. Jedným z hodnotených indikátorov je aj „ľudský kapitál“, ktorý sa posudzuje ako na základe štatistických údajov o rozsahu a štruktúre vzdelania a kvalite zdravotnej starostlivosti poskytovanej štátom, ale tiež na základe vyjadrenia miery súhlasu vybraných expertov s platnosťou rôznych výrokov v hodnotenej krajine. Ide o výroky typu: „Minimálna mzda stanovená zákonom má len malý vplyv na skutočnú úroveň miezd, pretože zákon nie je dodržiavaný“, „Prax prijímania a prepúšťania zamestnancov je plne v kompetencii zamestnávateľov“, „Program podpory v nezamestnanosti usiluje o rovnováhu medzi sociálnou ochranou a zachovaním ponúk na prácu“, „Moc a vplyv odborov sú nízke“, a pod. Je jasné, že prianím investorov je pracovná sila primerane „pružná“, kvalifikovaná, lacná (úrovňou miezd i príspevkov na sociálne poistenie), pokiaľ možno nechránená zákonom, minimálnou mzdou ani odbormi, neštrajkujúca a nevyjednávajúca o svoje postavenie ani so štátom, ani zamestnávateľmi. Teda ochotná prispôbiť sa akýmkoľvek podmienkam a nekladúca žiaden odpor ani pri zlom zaobchádzaní. Je to smutné, ale investori, veľké podniky, globálni hráči považujú pracovnú silu za „pružnú“ len vtedy, ak ju môžu

vynechať zo svojich úvah, istí si tým, že to bude ich rozhodovanie, ktoré bude určovať, ako sa pracovná sila zachová.

Podstatou chápania konkurencieschopnosti národných ekonomík je atraktivita pre investorov, meraná stovkami ukazovateľov a indikátorov. Byť na konci rebríčka sa národným ekonomikám nevypláca, pretože strácajú kredibilitu investorov. Pokiaľ si chcú požiť na svoj rozvoj, sú úrokové sadzby veľmi vysoké a pôžička samotná je doprevádzaná ďalšími podmienkami. Radšej teda ustupujú rôznym „nemorálnym“ odporučeniam Medzinárodného menového fondu, Svetovej banky, WTO a pod., zatiaľ čo etické úvahy musia ísť bokom.

Ak nás teda obraz etiky v ekonomike nemôže naplniť prílišným optimizmom, pokúsme sa pomenovať hlavné problémy etiky vo vedeckej práci ekonomických vedných odborov.

Autori Meško, D. a Katuščák, D. vo svojej nedávno publikovanej Akademickej príručke (2004) uvádzajú niekoľko zaujímavých postrehov týkajúcich sa etiky publikovania. Ako vážne porušenie etiky publikovania uvádzajú „plagiátorstvo, fabrikovanie (falzifikáciu) údajov, úmyselné prekrútenie faktov alebo zamlčanie informácií“.

Uvedenie všetkých použitých zdrojov, citovanie všetkých relevantných prameňov nie je slabinou vedeckej práce, svedčí o rozsahu preštudovanej literatúry, je bázou pre jej prehodnotenie, prípadne kritické posúdenie. Cieľom zaradenia kapitoly „Riešenie problematiky v prácach domácich a zahraničných autorov“ do osnovy doktorandských dizertačných prác bola práve snaha viesť mladých vedeckých pracovníkov k analýze už existujúcich stanovísk, k hľadaniu väzieb medzi nimi, využitiu komparatívnej analýzy na formulovanie vlastných záverov. Neobjektívnosť niektorých vedeckých adeptov je zreteľná už pri posudzovaní miery aktuálnosti a novosti riešenej témy. Napriek skutočnosti, že v danej problematike existuje rad domácich a množstvo zahraničných prameňov, nerozpakujú sa nazvať svoju prácu „prvou svojho druhu“, resp. „novinkou“ či „priekopníkom v danej téme“. Prejavom etiky vo vede je i určitá pokora v hodnotení vlastnej práce.

Prejavom nízkej etiky je i neadekvátne citovanie prác a autorov, ktorí sa so skúmanou problematikou nezaobierajú a ich práce nemajú na riešenie problému žiadnu väzbu. Inou deformáciou je existencia tzv. „citačných krúžkov“ tvorených niekoľkými jedincami, ktorí sa vzájomne bez akejkoľvek súvislosti citujú. „Zdvorilosť“ (pokiaľ ide o citovanie funkcionárov univerzít) alebo „kamarátstvo“ (pokiaľ ide o citovanie priateľov) nemá vo vedeckej práci miesto. Diskutabilné je aj tzv. „pripisovanie spoluautorov“ ku vedeckým dielam mladých vedeckých pracovníkov, pričom podiel pripísaného profesora, či docenta spočíva skôr k požičaniu jeho mena na zvýšenie odbornej reputácie vedeckých statí. Kolegiálne pripisovanie spoluautorstva súvisí s rôznymi evaluačnými, akreditačnými a kvalifikačnými procesmi, ktoré žiaľ tento postup obchádzania vedeckých kritérií nepostihujú.

Osobitným problémom súvisiacim s rozvojom informačných technológií je zmena prístupu vedeckých pracovníkov k informáciám získavaným z internetu. Tie sú ponímané stále viac ako anonymné informácie. Zatiaľ čo v minulosti bola prevaha relevantných informácií získavaná ako „autorské“ informácie, používanie internetu vedie k tomu, že sa autorstvo vytráca. Dôvodom je spontánne, niekoľkonásobné sprostredkované odovzdávanie, opakovaný presun informácií do ďalších a ďalších textov, t.j. multiplikácia umožnená existujúcimi technológiami. Tieto procesy môžu pri obtiažnej kontrolovateľnosti odnímať poznatkovým informáciám osobnostný ráz a znemožňovať vedeckú polemiku.

Významným nástrojom posunu poznatkovej bázy vedeckých pracovníkov môžu byť oponentské posudky na odborné publikácie, výskumné projekty, práce kvalifikačného rastu. V súčasnej dobe sme v nebývalej miere konfrontovaní s postupmi, kedy sa za oponentov vyberajú pracovníci, ktorí sa konkrétnou problematikou nezaobierajú, zato však poskytujú záruku, že ich stanovisko bude podporné. Možno argumentovať, že takýto prístup prerastá

všetkými sférami spoločnosti, ak však má ale veda zachovať svoju rolu „arbitra objektivity“, nemala by sa s podobnými metódami stotožniť.

Zaujímavé situácie prináša v polemikách o vedeckej etike snaha vedeckých pracovníkov dokázať platnosť favorizovaných hypotéz, prípadne „napasovať“ výsledky vlastného prieskumu na už existujúce výskumné štúdie a ich závery (zvlášť pokiaľ sú ich autormi renomované výskumné agentúry, alebo ministerstvá). Predpoklad normálneho rozdelenia, s ktorým náhodné vzorky pracujú, vyžaduje aby vzorky respondentov boli konštruované skutočne na báze náhodného výberu a z úplného základného súboru. V opačnom prípade sú výsledky bádania skôr zbožným prianím než zovšeobecneným záverom.

Ak zväžíme všetko uvedené, možno konštatovať, že o otázkach etiky a etických hodnotení môžeme polemizovať, ale nikdy ich nemôže vyriešiť veda, alebo odvolávanie sa na fakty. To preto, že predmetom polemiky sú samotné pravidlá chovania sa na rozdiel od procesov, ktoré naplňajú ekonomiku. Dodržiavanie pravidiel etiky patrí ku profesionalite vedca.

Literatúra:

KLVAČOVÁ, E.: Neviditeľný nevidomý vlastník. In: *Acta oeconomica pragensia*, roč. 10, 2002, s. 27

SOROS, G.: *O globalizácii*. Bratislava: Kalligram, 2002

SOROS, G.: *Kríza globálneho kapitalizmu (Otvorená spoločnosť v ohrození)*. Bratislava: Kalligram, 1999